

vidualen kot ustvarjalec kipov, relief, risb, vendar nikakor ne zaprt v svoj krog in nikoli samozadosten; Meštrovičeva dela so lahko bolj dostopna, pa zahtevna, vendar v umetniškem sporočilu naravnana k ljudem in izvirajoča iz življenjskega utripa in spoznanja. Naj je transformacija od umetnikovega izkustva do umetniškega dela lahko zanimiva bolj za poznavalce njegovega opusa, pa umetnine same po sebi v svoji primarnosti izpričujejo izjemno orkestracijo od tihe intime, poetičnega občudovanja žene in matere, pa do heroičnega zanosa in muzikalne abstrakcije ter trpečega pasijona in monumentalne oddolžitve velikim duhovom domače preteklosti. Meštrović je eden tistih, ki jih ni mogoče zajeti na mah v bogatem ustvarjalnem opusu, in eden tistih, ki s svojim bogatim izročilom ostajajo trajno navzoči.

Spominsko razstavo v Cankarjevem domu lahko pojmuje kot osvežitev spomina na skromen del Meštrovičevega sicer bogatega izročila. V risbi in »mali plastiki« sicer drugače dimenzioniranih kipov se spomnimo umetnikovih del iz zagrebške galerije in splitskega doma Meštrovića. Za tistega, ki poprej ni videl Meštrovičevih del, ni to najprikladnejša pot do predstave o umetniku (zaradi majhnih plastik); za tiste, ki poznajo običajne dimenzije kipov, kot jih je Meštrović udejanil po svoji zamisli in hotenju, pa je razstava lahko spoznavna pot, ki včasih vodi od risbe do »male plastike« h kipu, vsekakor pa skromen delež iz bogate ostaline, ki pa je vreden polne pozor-

nosti. Osvetlitev na razstavi je neprikladna, kar neprimerna, in ne pridejo do veljave efekti, ki bi jih razvideli ob drugačni postavitvi oziroma premišljeni osvetlitvi. Vendar tudi v skromnem opusu ljubljanske razstave razberemo umetnikovo konstanto: trajno prizadevanje za tistim, kar je v človeku najlepše in ga etično bogati. Značilne so Meštrovičeve besede: »Verujem, da bodo ljubezen in žuljave roke zmeraj gradile in nikoli podirale. Podirajo samo brezumneži in zajedavci. Verujem, da slabi ljudje ne bodo preprečili, da bi se ne rodili tudi dobri, verujem, da kemija človeštva ne bo uničila, pa tudi na pot odrešitve ga ne bo pripeljala. Verujem, da blaginja ni gibalo sveta in da borze, banke in carinske pregrade ne bodo prinesle harmonije, bogatini ne pravice... Verujem, da ne bomo poslednji med zadnjimi, ampak da bomo počasi dosegli najboljše«. (1932) To protislovno osebnost spoznavamo skoraj malone le po bogatem kiparskem izročilu, kar je umetnik daroval ljudstvu. Pritrditi moramo Malvinu Hoffmanu, ki je 1947. zapisal: »Teško je verjeti, da je toliko velikih zamisli začel in do konca izpeljal en sam samcat človek.« Tudi javni spomeniki — od Avale in Njegoševega mavzoleja do splitskega Grgurja Ninskega idr. — izpričujejo umetnika v času in prostoru, v želji po navzočnosti pomnikov trajnega pomena in tiste privzdignjene duhovne vsebine, ki govori z likovno lepoto monumentalnega.

I. G.

SPREHOD PO JUGOSLOVANSKIH IN TUJIH REVIJAH

Najprej bi radi predstavili zbornik *Književnosti v Jugoslaviji in vzajemnost*, ki je izšel v knjižnici kragujevškega časopisa Koraci, sicer z lanske številko. Posvečen je prispevkom, ki

so jih o jugoslovanskih književnostih imeli udeleženci zborovanja v Kumrovcu pred enim letom. Srečanje je pripravila Zveza književnikov Jugoslavije. Vsebina zbornika je pravzaprav stenoogram tega zborovanja in obsega razprave 29 udeležencev. Duško Roksanđić je najprej navedel razloge, iz ka-

terih so pripravili to književniško srečanje. Izmed slovenskih udeležencev so nastopili: Ciril Zlobec, Janez Rotar in Tone Svetina. Tu sta odlomka iz razprav. Ciril Zlobec je v prispevku *Za literaturo, ne le za razpravo o njej* med drugim dejal: Znotraj svojih nacionalnih in narodnostnih literatur si ne upamo postavljati ciljev, pri katerih bi bilo za pot do njih potrebno svetovati, terjati kakršnokoli usmeritev. Takšnemu postopku se namreč upira že sama narava literature in pozitivni individualizem pisateljev. Še teže si je kaj takšnega zamisliti na ravni skupnosti, o čemer priča že sama občutljivost poimenovanja teme, saj že pridevnik »jugoslovanski« zelo skrbno zamenjemo z izrazom »v Jugoslaviji«, kar pomeni tole: kadarkoli imamo opravka s čim skupnim, je v nas močnejša skepsa kot pa zaupanje. In to velja tudi za vsa naša prizadevanja po skupnem v naših literaturah. Tesno ob to misel velja postaviti ugotovitev, da se poudarjena potreba po skupnem pojavlja skoraj po pravilu v kriznih trenutkih družbe. In danes smo v takšnem kriznem trenutku. Gre za čas, ko tudi sicer iščemo v vse smeri oporo za trdnost, zato to splošno iskanje ne more mimo literature, ki je — gledano politično — prav toliko kohezijska kot dezintegracijska sila, največkrat odvisna od njenega socialnega statusa v družbi, nič manj pa — če naj to misel sklenem — od njenega zaupanja in nezaupanja do družbe. Mi pa si najbrž prizadevamo za permanentno premoč zaupanja, saj bi drugače ne razmišljali o čemerkoli, kar da je ali naj bi bilo skupno na tem našem tako razčlenjenem jugoslovanskem reliefu, če naj uporabim izraz, ki ni moj, je pa metaforično zelo ilustrativen.

In vendar je v naših literaturah marsikaj skupnega, tudi vrednega, za kar si je vredno prizadevati. Največ pa bomo za to »skupno« storili, če se bomo v svojem iskanju poti za zblizeva-

nja znali ogniti vsemu, kar bi lahko zamajalo zaupanje. Dragocenejši od samega odkrivanja in postavljanja ciljev, rečeno ne brez ironije, je večji posluš za naravne rezultate in naravno družbeno moč literature. Svojčas smo se, prav tako brez uspeha, zelo mučili z iskanjem tako imenovanega *jugoslovanskega vrednostnega kriterija*. Priznajmo si: nismo ga našli. In prav je tako, sicer bi uzakonjali estetsko nasilje. Ker je naš socialni glas močnejši znotraj »ozkih republiških meja« kot v Jugoslaviji kot celoti, je naša prva dolžnost, da se odločneje kot doslej bojujemo za uglednejši status literature in kulture sploh znotraj svoje nacije, svoje »provincialne zadušljivosti«, saj bo lahko samo literatura, ki se bo nehala počutiti pastorko v svojem lastnem domu, pripotovala z dovolj notranje moči in družbenega ugleda čez Sotlo in Savo in druge vsakršne reke, ki nas morda že nevarno ločujejo, a mislimo, da nas še branijo.

V svojem izvajanju o narodovi dediščini kot podlagi vzajemnosti pa je Janez Rotar med drugim poudaril, da je osnova enotnosti ali bolje — vzajemnosti lahko le medsebojno spoštovanje. Spoštovanje ne more biti preračunano, v enaki meri je odvisno od vseh soudeleženih členov, narodov. Slovensko pisanje o drugih jugoslovanskih narodih je od prvih začetkov v prvi polovici prejšnjega stoletja pa še dolgo dolgo potem vse prežeto z resničnim in iskrenim spoštovanjem. Njegova hrana so bile kvalitete: ljudsko in narodno duhovno izročilo južnih Slovanov, njihovo svobodoljubje in junaštvo, zvestoba pripadnosti tudi v najtežjih zgodovinskih obdobjih, ob vstajah raje v Bosni zlasti tudi verska strpnost ljudstva (»Brat je mio, koje vjere bio!«), življenjska moč in boj zoper odtujevanje in samoodtujevanje. To vse je dalj kot stoletje navdihovalo nacionalno čustvujoče in misleče Slo-

vence in je svojo popolno potrditev doživelo z njihovo voljo do vzajemnosti in do njene prenove. Ko govorimo o književnostih, ni težko ugotavljati, da ima vsaka svoje vrednote in dragotine. Ko poučujem književnosti, pisane v idiomih štokavščine, lahko z globokim prepričanjem v vsakem literarnem in zgodovinskem obdobju ter z vsakim novim rodом študentov odkrivam posebne in v primerjavi s slovenskim slovstvenim izročilom zlasti tudi drugačne kvalitete. Pri mladih ljudeh zbuja odkrito spoštovanje do književnosti in do narodov, ki jim pripadajo. Kvaliteta pa je tudi tu edina možnost prepričevanja in oblikovanja tistega, kar imenujemo spoštovanje in potrebo po vzajemnosti.

V 36. številki češkega časopisa *Razhlase*, glasila praškega radia, je pod naslovom »Velika slovenska knjiga« izšel zanimiv zapis češkega pesnika Rudolfa Matysa. Erazem Predjamski, slovenski vitez, ki je živel v drugi polovici 15. st. (torej v času, ko je pri nas vladal Jiří Podebradski), je v svoji deželi vsesplošno znana in spoštovana oseba. Vsaka dežela, vsak narod ima v svoji zgodovini in v svoji narodni tradiciji, v svojih bajkah, pripovedkah in junaških pesmih tako osebo. Erazem Predjamski je torej slovenska varianta rokovnjaškega junaka, varuha pravice, pogumnega in plemenitega človeka, v katerem kot da so utelešene najboljše lastnosti ljudstva, njegov ideal.

Še danes vam v Sloveniji lahko pokažejo ostanke mogočnega Predjamskega skalnatega gradu, na katerega se je vitez Erazem s peščico svojih zvestih podanikov zatekel kmalu potem, ko je prišel v nemilost na dunajskem dvoru, kjer je dotlej služil kot cesarski stotnik. Postal je izobčenec, kajti bil je tako pogumen, da je branil čast svojega po nedolžnem usmrčenega prijatelja in da je v dvoboju ubil dvornega mogot-

ca, obrekovalca Pappenheimskega. Vse to se dogaja v času, ko doživlja cela Evropa, še posebej pa njen jug, navadno nemirno vrenje. Z juga pritiskajo Turki, ogrski kralj Matija Korvin se bori s cesarjem, a tudi s češkimi kraljem, v pustolovščini se podajajo primorske mestne države v Italiji — Trst, Benetke in druge.

Erazem se utrdi na svojem gradu in se je pripravil odločno braniti pred celim svetom. Računa lahko pravzaprav na eno samo pomoč, toda cesarjev sovražnik Matija pusti na koncu Erazma na cedilu, ker ga ne potrebuje več za svojo oblastniško igro.

In tako se vse spremeni v boj za golo življenje, za existenco. Ta boj je junaški, plemenit, vendar se mora nujno tragično končati.

Ta zgodba, razgibana v dogajanju, polna čudovitih čistih čustev in značjev z razvidnim idejnim sporočilom, je po vrsti drugih obdelav privabila tudi pomembnega slovenskega prozaika (in vodilnega umetniškega delavca na ljubljanskem radiu in televiziji) Sašo Vugo. Njegova zgodovinska freska, ki je izšla na pragu njegove petdesetletnice v letu 1978, pa ni postala le najboljša obdelava te snovi, ampak tudi ena od najpomembnejših knjig moderne slovenske književnosti.

Ko je Vuga osvetljeval to zgodbo, mu gotovo ni šlo le za zanimivo, privlačno dogajanje, za zunanjo vznemirljenost. To je veliko bolj, kot pravi avtor resnično mojstrskega prevoda František Benhart (ki je za radio tudi izbral in pripravil nekaj fragmentov iz tega obsežnega dela), polifonska vizija sveta. In čeprav ohranja osnovno razporeditev figur, Erazmov hrabro plemenitost, vseobsežnost Poliksenine ljubezni in čudovito človeškost povsod prisotnega češkega (!) meniha Serafina, če imenujemo verjetno najvažnejše tri osebe zgodbe, je v njej glavni in osrednji junak pravzaprav je z i k. Bogat, barvit, gibljiv, s kopicco aforističnih do-

mislic, metafor in presenetljivih pomenskih preskokov — prav jezik poganja dogajanje naprej, prav v njem se odigravajo najbolj bistvene pustolovščine. Češkega bralca spomni na Vančuro, vendar je za razliko od njega »hitrejši«, preskakuje iz ene predstave v drugo, nekaj časa vleče zgodbo, nekaj časa jo obkroža, posega vanjo z različnih položajev in iz različnih zornih kotov. V svojem bistvu je šaljiv, vendar se zna zveržiti v grotesko in zna biti tudi nesentimentalno sprejemljiv in preprost.

Avtorji in ustvarjalci radijske variante Erazma Predjamskega so se zaradi zahtevnosti in zapletenosti naloge (in tudi recepcije poslušalcev) na koncu odločili za šest delov. Mislim, da je rezultat prav presenetljiv. Ta tako zapletena struktura teksta je po zaslugi natančnega vodstva gostujoče režiserke Miroslave Valove in mojstrstva takih igralcev, kot so Petr Haničinec, Luděk Munzar, Václav Voska, Gabriela Vránova in drugi, izzvenela povsem zgovorno, podčrtana je bila človeška globina zgodbe in pestrost časovnega kolorita, k temu je prispevala tudi stlino čisto ustrezna glasba Mlhoša Kafke.

Kljub nujni redukciji (in tudi občasnem združevanju neštevilne množice figur v manjše število vlog) bo najbrž naš radijski izbor ponudil pravo predstavo o tem velikem delu sodobne slovenske literature.

Tema 12. številke reških Dometov je jadranska arheologija. Takšne tematike celote so za ta časopis značilne. Tokratna predstavlja arheološko obdelano kulturo in zgodovino jadranske obale — Istre, Hrvaškega Primorja in severne Dalmacije. Zanimivi prispevki segajo v čas od kulture Liburnov do začetka srednjega veka. Pomembni raziskovalec kulture starih Liburnov dr. Šime Batović je v svoji razpravi nakažal družbeni in gospodarski razvoj

liburnijske kulturne skupine ter pri tem raziskal kovanje denarja, razvoj lončarstva, plastike, umetniške dejavnosti, razvoj naselij, način prehrane kot tudi razvoj in razdelitev te kulture po obdobjih. Pri tem naj omenimo nekaj njegovih dognanj iz raziskav uporabne umetnosti v šestem stoletju pred našim štetjem. Liburnska keramika je recimo razširjena po precej večjem delu, kot je bilo doslej znano, na primer med Krko, Uno, Savo in Sočo, ali od Istre do južne Slovenije, zahodne Bosne in severne Dalmacije, najpogosteje na območju Liburnije in Histrije, poleg tega pa je v posameznih primerkih tudi v srednji Dalmaciji. Stilizirane broške je mogoče najti še drugod, tako so en primerek našli celo bolj severno, v Podzemlju v Beli krajini. Liki vojščakov so po slogu tudi v zvezi s podobami vojščakov na bronastih situlah z območja Slovenije, Istre in severne Italije. Nekaj sponk so našli od južne Dalmacije do zahodne Slovenije. Prav tako velja za sponke iz zgodnje latenske dobe, ki so jih največ našli v srednji Dalmaciji in v zahodni Hercegovini, pa na območju Japoda v Liki, zahodni Bosni in v južni Sloveniji, posamezni primerki pa so znani celo iz južne Dalmacije Istre in severne Bosne, pa od srednje do južne Italije. Slobodan Čače v svojem delu *Liburnijske skupnosti in njihova ozemlja* proučuje soodvisnost različnosti pojavov v prostorskih razmerjih kulture kot arheološki pristop k vprašanju družbenega razvoja liburnijskih skupnosti. Pomemben vir podatkov za raziskovanje zgodovine denarstva, pojavljanja tujega denarja kot tudi nekaterih družbenih in gospodarskih razmerij je v zgodovinskem pogledu celotno in tehtno podal dr. Ivan Mirnik.

Mostarski časopis *Most* prinaša v 45. številki prispevek dr. Lamija Hadžiosmanovića *Po sledi pisane besede skozi potopise in kronike*. V njem ra-

ziskuje odmevnost in vpliv letopisov in potopisov na območju Bosne in Hercegovine. Prvi in najstarejši potopis o teh krajih je, kolikor je doslej znano, zapustili Benedikt Kuripešić v prvih desetletjih šestnajstega stoletja. Benedikta Kuripešića je kot prevajalca za latinščino kralj Ferdinand napotil s skupino poslancev v Carigrad. Djordje Pejanović, ki je ta potopis uredil, pravi o avtorju med drugim tole: »O osebi Kuripešića vemo zelo malo. Iz potopisa je videti, da je po rodu iz Obernburga (mesto na južnem Štajerskem v bližini Kranjske — Gornji grad, op. pis.), da je znal nemško in latinsko, ker pa je bil iz slovenskega kraja, je gotovo znal tudi slovensko.« Kuripešićev *Potopis* je pomemben za zgodovino, narodopisje, sociologijo, topografijo, hidrografijo in drugo. Kuripešić navaja resda tudi kak manjši samostan, vendar ne omenja v njem knjig, čeprav je gotovo imel vsak samostan vsaj bogoslužne rokopisne knjige. V tej številki naj še omenimo natis referata, ki ga je imel dr. Miroslav Beker na 10. kongresu Mednarodnega združenja za primerjalno književnost v New Yorku lansko leto (*Konec vrednotenja v kritiki*). Dr. Milan Bodiroga pa piše o prvinah domačijskega v liriki Maka Dizdara.

Z naslovom *Igra? Boj? Pustolovščina?* ... je v prvi številki novosadskega časopisa *Nový život* objavljeno predavanje Lázsla Konceola, ki ga je imel lani na mednarodnem pisateljskem srečanju na Bledu in ki je bil že objavljen v *Naših razgledih in Književnosti*. Konceol razpravlja o položaju narodnih manjšin jugoslovanskih narodov na tujem in tujih v Jugoslaviji. Pal'o Bohuš je napisal spominski članek ob smrti slovaškega pesnika Jána Smreka, s pravim imenom Ján Čietek (*Kakor po razkošnem izteku poletnega dne*). Objavljena je tudi Smrekova pesem *Bacardi*. O vprašanih našega mladinskega pesništva je naslov zapisa Miro-

slava Demáka o nekaterih primerjavah v sodobni jugoslovanski pesniški tvornosti za mladino.

V tretji številki skopskih Razgledov piše Mateja Matevski o Grigorju Prličevu, makedonskem pisatelju in prosvetitelju iz prejšnjega stoletja. Članek je natis predavanja, ki ga je imel Matevski februarja na Ohridu. Bogomil Djuzel objavlja deset pesmi, Krste Čačanski pa štiri. O dokumentarnem izročilu v makedonski filmski proizvodnji piše Blagoja Kunovski.

Kar devet avtorjev se v sicer zelo polemični 49. številki koroškega *Mladja*, ki izhaja v Celovcu, predstavlja s pesmimi: Maja Haderlap, Jože Nedved, Kristijan Močilnik, Fabjan Hafner, Neva Sima, Valentin Polanšek, Jani Oswald, Alf Schneditz in Christoph W. Aigner. Mladi Dunajčan Rainer Wölzl, slikar in grafik, objavlja reprodukcije devetih svojih del, med njimi lastno podobo. Marjeta Einspieler, Marica Hribernik, Marija Jurič, Mira Kernjak, Marica Pinter, Eda Velik in Monika Zeichen so pripravile vsebinsko razčlenbo o vlogi moških in žensk v slovenskih šolskih učbenikih. Po njihovem mnenju prikaz moških in žensk v nobenem od najnovejših učbenikov ne ustreza današnjemu družbenemu stanju.

Šesta številka bratislavskega časopisa *Meridiane* 12—23, ki izhaja v nemščini, prinaša vrsto pesniških in pripovednih del sodobnih slovaških književnikov v nemškem prevodu. Dela so seveda v odlomkih, pridruženi pa so jim še komentarji, ocene in pogovori z avtorji. Med drugim se Libor Knězek pogovarja z dramatikom Štefanom Kralikom, predstavljen pa je tudi docent dr. Rudolf Krajčovič in njegova »knjiga leta« *Uvod v zgodovino slovaškega jezika*. Rudolf Moric piše o tridesetletnici založbe *Mlade letá*. Objavljen je tudi pogovor z njenim glavnim ured-

nikom Dr. Jurajem Klaučom. Sledi več odlomkov iz knjig, ki jih je izdala ta založba.

Poleg sporočilca o tem, da se je Jozef Klátik v lanskem novembru mudil v Novem Sadu v okviru meduredniške izmenjave (pri časopisu *Nový život*) lahko v drugi številki bratislavske revije Slovenské pohľady med drugim preberemo razmišljanje *Februarski dnevi in noči*, ki ga je napisal Milan Lajčiak o februarskih dogodkih na Češkoslovaškem v letu 1948. Članek je poln priznanj Sovjetski zvezi in njene-

mu vedenju do Českoslovaške v tistem letu. O možnostih, ki so se za slovaško literaturo odprle po letu 1948, piše Ivan Sulik.

Prvi zvezek zahodnonemškega časopisa Podium, ki izhaja štirikrat na leto v Badnu, prinaša med drugim tudi dve kratki pripovedi Zarka Petana *Pri fotografu in Leteči upokojenec*. Besedili je prevedel Peter Kersche. Günter Radtke objavlja esej *Tri besede* (»Sto dni sonca«). Razmišljanje o ameriškem romanu je napisala Marieluise Bonaparte.

ODMEVI NA ...

Zgovorna bibliografija (Franceta Vurnika)

Obravnavam moje moralne oporečnosti na straneh *Sodobnosti* (1983, št. 1, str. 84—88) je zbudila nekaj opomb in vprašanj s strani prizadetega (»Omejenost neizvirne kritike«, *Sodobnost* 1983, št. 3, str. 324—5). France Vurnik, moj moralni sodnik, pa na te opombe ali vprašanja ni odgovoril, ampak je prešel na zmerjanje (*Sodobnost* 1983, št. 4, str. 447). V svojem dvajset vrstic obsegajočem prispevku je uporabil deset zmerljivk: sprenevedav, rokohitrski, besedičenje, zaonegavil, nebogljen, sprenevedanje, prežvečen, prodaja, pretvarjanje, rokohitrstvo. Velika frekvenca zmerljivk (ena na dve vrstici) in slogovna neskrbnost (dve zmerljivki se ponovita!) pričata o Vurnikovi razburjenosti in nerazsodnosti, ki se mi zdita prav neverjetni. S tem nočem reči, da Vurnika ne razumem. Seveda ga razumem, saj na moje opombe oz. vprašanja ni mogel odgovoriti, ne da bi priznal svojo napako. Ta pa je za kritika, kar Vurnik očitno hoče biti, kar nevšečna.

Gre za mešanje — preprosto povedano, da mi Vurnik ponovno ne očita, da »zavijugam« svoj »nauk« — estetske in moralne presoje. Glede prve pustim Vurnika, naj le sodi in očita, kakor je ustvarjen, jaz pa še kdo pa si bomo mislili svoje. Glede morale pa so zadeve resnično neprijetne, kajti moralni kodeks za dramatik (razen v obliki »Indexa librorum prohibitorum« in kakega priročnika agitpropa) še ni napisan. To pomeni, da mora Vurnik, če očita »moralno neobčutljivost«, predložiti vsaj osnutek, vsaj majčkene teze za tak kodeks; kot je seveda naravno, da mora kritik, kadar sodi (vsaj na današnji stopnji civilizacije) predložiti svoj kritiški model, zakone, iz katerih izhaja pri svojih sodbah. To je seveda odgovoren in težak posel in zato imamo malo dobrih kritikov. Vurnika ni zraven.

Da mu (Vurniku) vseeno ne bi bil krivičen, kajti veselje do življenja in literature mi ne dopuščata, da bi sproti bral njegove kritike, sem se odpravil v knjižnico, kjer imajo zbrane vse njegove in sploh vse kritiške dosežke.